

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Юлиана Крумова Маринова, дм

за представения дисертационен труд

„Интегративна медицина – холистичен концептуален модел, научни и образователни подходи“

от доц. д-р Десислава Иванова Ванкова, дм

за присъждане на научна степен **„Доктор на науките“**

научна специалност: **„Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“**, професионално направление: **7.1 „Медицина“**, област на висшето образование: **7. Здравеопазване и спорт**

Настоящото становище представям в качеството си на член на Научното жури, назначено със Заповед № Р 109-285/11.07.2022 г. на Ректора на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов” - Варна въз основа на решение на Факултетен съвет на Медицински университет – „Проф. д-р Параскев Стоянов“ (Протокол № 189/05.07.2022). На проведено първо заседание на Научното жури (Протокол №1/14.07.2022) съм определена да представя становище. Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от Катедрен съвет на катедра „Социална медицина и организация на здравеопазването”, Факултет „Обществено здравеопазване“ при Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов” - Варна.

Кратки биографични данни: Десислава Иванова Ванкова е родена през 1968 г. в гр. Бургас. Завършва с пълно отличие и златен медал Английска езикова гимназия „Гео Милев“, гр. Бургас през 1989 г. Дипломира се като „магистър” по Медицина, Медицински университет - Варна (МУ-Варна) през 1993 г. Професионалния си път започва като лекар – ординатор във Вътрешно отделение (1995-1996) - Общинска болница – Малко Търново, регион Бургас и последователно: участъков терапевт (1995-1996) - Здравна служба към Община Аврен, регион Варна; лекар – епидемиолог (1997-2001) и лекар – ординатор по социална медицина (1996-1997) в Хигиенно-епидемиологична инспекция – гр. Варна; мениджър, ключови клиенти GlaxoSmithKline България (2001-2015). Привлечена е като хоноруван преподавател (1999-2003; 2015-2016) в МУ – Варна, а от 2016 г. е главен асистент и понастоящем доцент (от 2018) към катедра Социална медицина и организация на здравеопазването, МУ–Варна. В системата на СДО има призната специалност по „Социална медицина и организация на здравеопазването“ – МУ – Варна от 2001г. Има придобита образователна и квалификационна степен „Магистър по обществено здраве“ Master of Public Health от Университет Маастрихт (Maastricht University), 1999 г. Владее отлично писмено и говоримо английски, много добре руски, изучавала е и има базисни знания по френски език.

Притежава образователна и научна степен „Доктор“ по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията” от 2013 г. с успешно защитен дисертационен труд на тема: „Качество на живот, свързано със здравето в общността“ – МУ–Варна. Доц. д-р Десислава Ванкова притежава многобройни допълнителни

квалификации и реализирани участия в национални и международни изследователски проекти в страната и чужбина, включително като ръководител, в съответствие с нейните научни и клинични интереси в областите на обществено здравеопазване и качество на живот; промоция на здраве и здравословен начин на живот; оценка на здравните технологии; комплементарни и алтернативни методи на терапия и преподаване; наукометрия. Десислава Ванкова участва в поредица от обучителни семинари и общественоздравни научни събития и проекти в областта на интегративната медицина, сред които: Introduction to Integrative Oncology, 2021, Your life and Cancer, 2020; организиран от MEP Interest Group on Integrative Medicine & Health към Европейския парламент (ЕП) семинар 'Integrative Oncology', 17.03.2021; Уъркшоп организиран в ЕП, 14.06.2022 - 'Integrative Medicine and post COVID-19 syndrome'; участие в международен научен проект: Представител за България в JPIAMR "GIFTS-AMR" project и ръководител (chair) на работна група "Increasing the accessibility of (information of) T&CM medicinal products for infections"; Ръководител на национален научен проект, финансиран от Фонд „Наука“ към МУ-Варна: „Научни подходи към комплементарната и алтернативна медицина - концепция, контекст, качество на живот“. Тя е сертифициран преподавател към немската академия по хомеопатия и натуропатология (DANH) и към Немския хомеопатичен съюз (DHU).

В годините е преподавала на студенти по медицина (българо- и англоезичен курс), дентална медицина (българо- и англоезичен курс), на акушерки, медицински сестри, оптометристи, логопеди. Ръководител е на докторанти (от които към момента двама успешно защитили дисертационни трудове) и специализанти, зачислени в научно направление „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“ и „Управление на общественото здраве“. Лектор е в теоретичните курсове на специализацията по „Обществено здравеопазване“.

Общо описание на дисертационния труд: Дисертационният труд съдържа 263 страници, структуриран в четири основни глави, онагледен с 9 таблици и 38 фигури. Приложенията са 5. Библиографската справка включва впечатляващ брой от 714 литературни източника, от които 92 са на кирилица и 622 на латиница.

Актуалност и значимост на темата на дисертационния труд: Темата на дисертацията „Интегративна медицина – холистичен концептуален модел, научни и образователни подходи“ е в пълно съответствие с научните интереси на доц. Ванкова. Доц. Ванкова ни въвежда в трудната, предизвикателна, интердисциплинарна област: **Интегративна медицина като ново направление в съвременното здравеопазване** по изключително оригинален, завладяващ начин с фокус на отговор на въпросите: Защо? Как? Кой? Кога? Къде? Какво?. Изследователският интерес към интегративната медицина отразява нарастващите обществени и индивидуални нужди от холистични клинични, научни и образователни подходи към здравето. Нуждата от образование в областта на интегративната медицина вече е доказана чрез множество проучвания. В много държави по света, като САЩ, Швейцария, Германия, Франция, се предлагат следдипломни квалификации по интегративна и комплементарна медицина или се добавят дисциплини към учебните програми на студентите. В България все още няма традиции в тази област, затова и изследванията в посока „интегративна медицина – концептуално моделиране, наука и образование“ са предизвикателни, актуални и биха били социално значими.

Глава първа. Литературен обзор е написан от доц. Ванкова на 57 страници (25% от дисертационния труд), структуриран в четири раздела: 1. Ключови термини и определения в интегративната медицина; 2. Стратегически документи, събития, нормативни актове, свързани с развитието на интегративната медицина; 3. Научни изследвания в областта на интегративната медицина. Актуално състояние по света и в Европа, съвременни подходи, конкретни примери, факти, казуси; 4. Образователни подходи в областта на интегративната медицина. Световният и северноамериканският опит. Интегративната медицина се представя като концепция, практика и образование в международен контекст. Поради своята интердисциплинарност и многопластовост тя често бива използвана взаимозаменяемо с термини като „холистична медицина“, „индивидуализирана медицина“, „комплементарна медицина“ и други. Необходимостта от ясно дефиниране на изследваната област при всяко научно проучване е отчетена, ето защо се прави синтезиран преглед на ключови термини и определения в интегративната медицина. Проучени са в детайли и във времеви континуум стратегически документи, събития, нормативни актове, свързани с развитието на интегративната медицина. Не мога да не подчертая изключително умение на доц. Ванкова за онагледяване, представяйки таблично хронологичния континуум на нормативните разпоредби, глобалните стратегии и на събитията в областта на интегративната медицина. Международният политически и научен дебат, свързан с интегративната медицина, е дебат за научната обосноваване на комплементарната и алтернативна медицина (КАМ), което обосновава направения обзор на актуалното развитие на научните изследвания, главно в областта на КАМ. Литературният обзор на дисертацията завършва с представяне на образователните подходи, които са представени по-детайлно в трета глава, като са систематизирани в десетте архетипове в Европа на образователните и изследователски центрове по интегративна медицина и КАМ. Това е резултат на задълбочен изследователски процес и лично включване на автора (участие в курсове, конгреси, преподаване). Доц. Ванкова подчертава, че световният и европейски опит се изучава, за да бъде адаптиран и прилаган на национално ниво, с уважение към българските лечебни традиции и спрямо съществуващите стандарти във висшето образование. Така представеният обзор приемам като фундаментален труд, написан с изключителна прецизност, носещ заряда на завладяващо и вдъхновяващо четиво, изразяващо изключителна компетентност на ерудиран изследовател и преподавател, отдаден на определена кауза. Като цяло, така структуриран в сложна интердисциплинарна област, литературният обзор е с приносен характер за българската научна и учебна медицинска литература.

Глава втора. Цел, задачи, дизайн, методика и организация на проучването: представени са прецизно на 10 страници от дисертационния труд в три подзаглавия: **1.** Цел и задачи на проучването. Хипотези. **2.** Микс метод дизайн и организация на проучването; **3.** Материал и методи на цялостното проучване.

Целта е *„изследване на концепцията „интегративна медицина“ и нейното място в науката и образованието в България“*. Изследователските **задачи** са представени в 5 пункта, пряко свързани с постигането на целта, ясно формулирани: **1.** Представяне и анализ на историческото и институционалното развитие на идеята за интегративна медицина; **2.** Разработване на кратък справочник с ключови термини и техните дефиниции в областта на интегративната медицина; **3.** Създаване на холистичен концептуален модел на интегративната медицина; **4.** Оценка на нуждите от образование в областта на

интегративната медицина с два компонента: а) изследване на информираност, нагласи, поведение и интереси на студентски и професионални общности по отношение на КАМ, промоция на здраве и на концепцията „интегративна медицина“; б) Делфи проучване с образователен акцент сред експерти в областта на висшето медицинско образование и на здравеопазването; **5.** Разработване на идеен образователен модел за постигане на профил от ключови (общи) и функционални (професионални) компетентности, свързани с интегративната медицина. Представена е **основна работна хипотеза** на собственото медико-социално проучване, че актуалното развитие на иновативната концепция „интегративна медицина“ обединява всички възможни научно-обосновани подходи (конвенционални, КАМ, промоция на здраве) за постигане на оптимално здраве и качество на живот на съвременния човек. В този смисъл „интегративна“ е по-скоро синоним на „холистична“, „хармонична“, „синергична“, отколкото на „комплементарна и алтернативна“. Доц. Ванкова представя **шест работни хипотези** по отношение на собствените количествени и качествени социологически изследвания, свързани с оценка на нуждата от образование в областта на КАМ и интегративната медицина чрез проучване на информираност, нагласи и поведение на студенти, лекари и фармацевти.

Микс метод дизайн и организация на проучването: Приложен е интегративен проучващ последователен микс-метод дизайн, който добавя към качествените и количествени социологически изследователски инструменти методите на хуманитарните, природните и инженерните науки. Дизайнът на проучването напълно съответства на изследователските цели и задачи, представен в неговите **четири фази**, описани и обосновани в детайли, с дълбоко разбиране и умело онагледяване: първа фаза – изследване на съвременното историческо и институционално развитие на интегративната медицина и концептуално моделиране (2019-2021 г.); втора фаза – количествено и качествено проучване на образователните нужди сред студенти и професионалисти от първичната здравна помощ (2021-2022 г.); трета фаза – динамично Делфи проучване (февруари – май 2022 г.); четвърта фаза – разработване на идеен образователен модел за постигане на компетентности, свързани с интегративната медицина и КАМ (2021-2022 г.).

Материал и методи на цялостното проучване. Доц. Ванкова представя комплексен изследователски подход, отчитащ всички характеристики на средата. Чрез социологически инструментариум се изследват информираността, нагласите, поведението и нуждите на студентите (по медицина и фармация, ≥ 18 години), и на общопрактикуващите лекари и фармацевти (≥ 18 години), свързани с КАМ; както и осведомеността относно интегративната медицина. Информацията, получена чрез пряка индивидуална онлайн/на хартиен носител анкета води до очертаване на профил от компетентности (ключови и професионални). Доц. Ванкова описва подробно използваните в изследването **инструменти**, изцяло разработени според изискванията на КЕНИ – МУ – Варна, съответно за отделните фази на проучването, приложени към дисертационния труд. За втората фаза на проучването в резултат на тристепенен изследователски процес са разработени **четири инструмента** (въпросници), насочени към четирите таргетни групи: общопрактикуващи лекари, студенти по медицина (с възможност и за дентална медицина), фармацевти и помощник-фармацевти, студенти по фармация (с възможност и за помощник-фармацевти) (Приложение 2). За третата фаза – динамично адаптирано Делфи проучване (поради пандемичната обстановка проведено хибридно като **полуструктурираните анкети/интервюта** с всеки от експертите са еднократни) в детайли са представени трите стъпки за включване на участниците (3 експертни панела: политически; управленски, институционален; и преподавателски);

инструментариума – Делфи картата и финалният документ – са генерирани последователно (Приложение 4.). Подробно са описани приложените **методи**: литературен научен анализ и метод на систематизиране на информацията от публикации, обхващащи втората половина на ХХ-ти век до днес, свързани с интегративната медицина в изпълнение на целта и задачите на проучването; количествени и качествени (Делфи проучване) социологически методи; статистически методи: описателни и аналитични; графичен метод. За статистическата обработка на първичната информация е използван специализирания софтуер IBM SPSS Statistics, version 24. Обобщено към тази част от дисертационния труд: определям я като **образец на добра изследователска практика**.

Глава трета. Холистичен концептуален модел. Резултати от собствени проучвания и дискусия. Тази част от дисертацията обхваща 68 страници, прецизно подредена и онагледена, структурирана в четири раздела, последователно за фазите на изследването: **1.** Холистичен концептуален модел. Представяне и дискусия; **2.** Исторически корени и настоящо състояние на интегративната медицина в България като част от европейското образователно и научноизследователско пространство. Проучване, анализ и дискусия; **3.** Резултати от собствени изследвания. Дискусии; **4.** Създаване на идеен образователен модел за постигане на ключови и функционални компетентности, свързани с интегративната медицина. Разделите на резултатите и дискусията изцяло кореспондират с поставените задачи в дисертационния труд. Всеки един от разделите е изключително добре структуриран, резултатите са представени задълбочено, обсъдени и обобщени. Холистичният концептуален модел е представен, онагледен и обсъден изключително задълбочено в неговите 5 основни изграждащи елемента на интегративната медицина (1. медицинско образование и следдипломно обучение; 2. Конвенционална западна медицина; 3. Комплементарна и алтернативна медицина (КАМ); 4. Научни основи, подходи и доказателства (медицина, базирана на доказателства – история и иновации); 5. Промоция на здраве и превантивна медицина, определени са трите характеристики на интегративната медицина (като философия и културни ценности; като структура; като процеси), представени са основните организиращи принципи на модела (кохерентност; хетерогенност, равнопоставеност, толерантност; ефективност и здравна резултатност). Свързано с тази част от дисертационния труд следва да подчертая и високата стойност на разработения от доц. Ванкова „Кратък терминологичен справочник по интегративна медицина“, приложен към дисертационния труд (Приложение 1), структуриран на базата на 5-те основни градивни елемента на интегративната медицина. Резултатите от собствените проучвания доц. Ванкова представя в дълбочина, с дълбоко разбиране и аналитичност. За анализа на данните в изпълнение на четвъртата задача от дисертацията (изследване на информираност, нагласи, поведение и интереси на студенти и професионални общности по отношение на КАМ и на концепцията "интегративна медицина“) четирите целеви групи, посочени по-горе в изложението се обединяват в две основни групи: професионална група от 185 души и студентска група от 208 души. Представянето и дискусията на резултатите от адаптираното динамично Делфи проучване е изпълнено с изключителна прецизност, като за целия процес се добива пълна представа и от съдържанието на Приложение 4 на дисертационния труд: Динамично Делфи с включени 21 експерта. В резултат на предложенията на Делфи-експертите се формулира обобщена и обогатена дефиниция на интегративната медицина - производна от Делфи-становищата, приемане/неприемане и анализи на предложената в Делфи-картата дефиниция, която е ключов резултат от проучването. Тя се явява историческа необходимост, произтичаща от динамичното съвременно развитие на здравеопазването, като надгражда съществуващото определение (Служба за езикови справки и консултации

към Института за български език, БАН). Дефиницията е разширена поради нуждата да бъде смислово достъпна до по-широка гражданска, професионална и пациентска общности. Спрямо четвъртия раздел: създаване на идеен образователен модел за постигане на ключови и функционални компетентности, свързани с интегративната медицина, може да се обобщи, че предложеният модел е логическо последствие на резултатите от собственото проучване, позволяващо да се направи оценка на нужди и формулиране на препоръки в областта на висшето образование, свързано с КАМ и интегративна медицина. Относно този раздел доц. Ванкова подчертава: *„Съзнателната квалификация в областта на интегративната медицина бе необходимо условие.“* Представеният универсален компетентностен профил, свързан с интегративната медицина (приложен към дисертацията – Приложение 5) в две основни части - ключови/общи и функционални/свързани с професията компетентности е и в резултат на дългогодишна изследователска работа и проучване на световния опит на програми (съдържание и регулации) по КАМ и интегративна медицина в институционална среда, израз на последователно професионално развитие на автора в областта чрез участия в редица международни и национални инициативи, форуми, обучения, проекти. Тази част от дисертационния труд заслужава особено внимание и висока оценка със своето адекватно структуриране, логическа обвързаност и последователност.

Глава четвърта. Изводи, препоръки и приноси съдържа 15 страници от дисертационния труд. Изводите са групирани спрямо представените 5 задачи на проучването. Същите са умело формулирани и пряко свързани с изследователската цел и задачи. В резултат на изследването и анализа на данните от проучването доц. Ванкова представя **препоръки** за необходими действия в три припокриващи се и допълващи се области: 1. На национално здравнополитическо и образователно ниво; 2. На ниво развитие на науката в областта на интегративната медицина; 3. На институционално образователно ниво. **Приносите** са представени в две групи: **приноси с оригинален характер** и **приноси с практико-приложен характер**. Приносите с оригинален характер са сведени до 3: 1. За първи път у нас се прави изследване на концепцията „интегративна медицина“, като холистична идея и медико-социален конструкт. За първи път е създаден холистичен концептуален модел, който дава възможност за по-задълбочено изучаване, развиване и прилагане на интегративната медицина и здравеопазване; 2. Разработен е оригинален по своя характер терминологичен справочник по интегративна медицина, който може да посрещне както изследователски, така и образователни нужди; 3. За първи път в България се разработват универсални образователни модели, които да служат като основа при създаване на образователни модули по интегративна медицина и КАМ. Приносите с практико-приложен характер са представени в 3 пункта: 1. Приложението на интегративен проучващ последователен микс-метод дизайн е иновативен подход в полето на изследванията, свързани със здравеопазване и образованието у нас. 2. Оценката на нуждите от образование в областта на интегративната медицина се прави за първи път у нас и би могла да бъде идея за мониторинг на образователните нужди на студентите и на здравните професионалисти. Представеното изследване на информираност, нагласи, поведение и интереси на студентски и професионални общности по отношение на КАМ, промоцията на здраве и на концепцията „интегративна медицина“ е първото подобно проучване в областта на висшето медицинско образование в България. 3. Настоящото изследване предоставя практико-приложен модел за провеждане на Делфи-проучване,

наречен Динамично Делфи, заради нуждата от адаптиране в условия на социална изолация.

Във връзка с дисертационния труд доц. Ванкова представя: **10 пълнотекстови публикации; 5 участия** в научни и учебителни форуми; **2 участия в научни проекти** – един международен и един национален.

Автореферат: Авторефератът е написан на 99 страници, структуриран е според изискванията и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за оценка дисертационен труд **„Интегративна медицина – холистичен концептуален модел, научни и образователни подходи“** по своята същност е фундаментален и иновативен в сложна интердисциплинарна област, написан с изключителна прецизност. Да се представи в цялост концепцията Интегративна медицина е предизвикателство, с което доц. Ванкова се е справила по блестящ начин. Всичко това е резултат на дългогодишна изследователска работа, изисква квалификации и компетентности в различни области на социално-медицинско познание и практика, както и персонална отдаденост и добросъвестност, които демонстрира в този труд доц. Ванкова. Собствените емпирични проучвания като методика, представяне на резултати, онагледяване, интерпретация, анализ и синтез, доц. Ванкова представя по начин, който бих определила като образец/еталон на добра изследователска практика. Дисертационният труд съдържа научно-теоретични, методологични и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и които смятам, че е редно да се популяризират сред академичната общност, сред практикуващите в здравната система в страната, сред управляващите в системата на здравеопазването, като част от стратегия за застъпничество за изпълнение на препоръките, формулирани от доц. Ванкова в дисертационния труд. Самият труд като цяло е с приносен характер за българската научна и учебна медицинска литература. Той може да е от съществена полза за обучението на студенти и докторанти от различни медицински специалности.

Представеният дисертационен труд **отговаря на всички изисквания** на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника на МУ - Варна. Представените материали и дисертационни резултати **напълно съответстват** на специфичните изисквания, приети във връзка с Правилника на МУ – Варна за приложение на ЗРАСРБ.

Това ми дава основание убедено да дам своята **висока комплексна положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси.

Предлагам на почитаемото научно жури да присъди научна степен **„доктор на науките“** на доц. д-р **Десислава Иванова Ванкова**, дм по научна специалност **„Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“**, професионално направление **7.1 „Медицина“**, област на висшето образование **7. Здравеопазване и спорт.**

25.07.2022 г.

гр. Стара Загора

Изготвил становището:

проф. д-р Юлиана Крумова Маринова, дм